

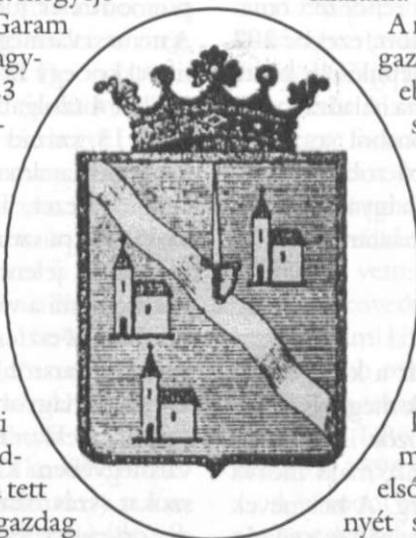
Bars

Hajdani vármegyénk

Bars vármegye a történeti Magyarország dunáninneni részének egyik megyéje volt, vázát a Nyitra és a Garam folyók között húzódó Nagy-Fátra alkotta. Területe 2723 km² nagyságú volt, ezt nyugatról Nyitra, északról Túrócz és Nyitra, keletről Hont és Zólyom, délről Komárom és Esztergom megye határolta. Felszínformái alapján a terület 3 részre osztható: az északi hegyvidékre (Nagy-Fátra vonulatai), a délnyugati dombságra és a barsi alföldre, amit a Garam hordaléka tett termővé. A hegyvidéken a gazdag fenyőerdők mellett Szent Benedek körül egyes erdőket találunk. A hegyi legelőkön és réteken pásztorkodással, a dombháton és a rónán pedig földműveléssel foglalkoztak. A vármegye legmagasabb pontja az 1346 m magas Madaras. A folyóhálózat szoros összefüggésben áll a domborzati viszonyokkal: a Garam és a Zsitva olyan közel folynak egymáshoz (10-20 km), hogy nincs kiterjedt vízgyűjtő területük. Mind két folyó alkalmas fausztatásra és tutajozásra. Az éghajlata a déli területeken melegebb és szárazabb (évi középhőmérséklet: 9,5 °C, csapadék: 500 mm), mint az északi területeken. Itt a nyári hónapokban akár a téli csapadék kétszerese is leeshet.

Bars vármegye hegyei ásványkincsekben gazdagok. Jelentős volt a nemesfémbányászata mellett (arany, ezüst: Körmöcbánya és Vihnye) a kőszén és a festékérc kitermelése. Igaz az aranybőség a múlt század végén már korántsem volt akkora, mint amilyen a 15-16. században. Ásványforrá-

sokat Vihnyén, Szklenón és Bukovinán találunk.

A megye legjelentősebb mezőgazdasági terménye a búza volt, ebből a legtöbbet és a legszebbet a Zsitva mellékén termesztették. A gabonánövényeken kívül még kentert, lent, kölest és repcét termeltek az itt élők. A terület éghajlata a dohánynak kevésbé, a gyümölcsösöknek viszont annál inkább kedvezett. Az északi részen főként szilvát, almát, körtét és diót, délen elsősorban barackot és cseresznyét szedtek. A vármegye déli

lejtői még a filoxéra pusztításai után is ideális termőterületnek bizonyultak a szőlő számára. Az észak-déli megoszlás az állattenyésztésben is érvényesült: a rónán szarvasmarhát, a magasabb területeken juhot tartottak.

Lakossága:

	1891	1910
magyar:	47 611	magyar: 62 022
német:	17 561	német: 17 366
szlovák:	87 046	szlovák: 97 824

A túlnyomórészt magyarlakta déli és szlovák többségi területek közé két nagyobb német sziget ékelődött: Körmöcbánya és Nagymező vidéke. A földművelés és az erdőművelés mellett a bányászat volt a lakosság főfoglalkozása. Ipari tekintetben a századfordulón Bars vármegye a fejlett bányászat mellett más iparággal nem nagyon jeleskedett. A kisipar húzóágazata – a sok cipész, csizmadia, szabó, és szűcs mellett – a malomipar volt. A kereskedelem legfőbb

cikkei a gabona mellett a disznósír, szalonna, nyersbőr, fa, viasz és méz volt.

1890-ben a vármegyében 213 népiskola volt, a hétévesnél idősebb lakosság 29,4% nem tudott sem írni, sem olvasni. Közigazgatásilag a vármegye három rendezett tanácsú városra és öt járásra oszlott, ezekbe 202 kisközség tartozott. A települések közül mindössze ötnek a lélekszáma haladta meg a 2000 főt. Vallási szempontból a római katolikusok (lakosság döntő többsége) az esztergomi, az ágostaiak a bányai, a helvét hitvallásúak a dunántúli egyháztartományba tartoztak.

A vármegye története

A vármegye területe már a kezdetektől fogva lakott volt, ezt erősítik meg a Földvár mellett talált neolitik kőszerszerek is. Az avar birodalom bukása után frank, majd morva uralom alá került ez a térség. A helynevek tanúsága szerint a szlávok az erdő és a síkság peremterületein éltek, míg a 900 körül betelepülő magyarok a sík területeket foglalták el. Anonymus szerint Árpád fejedelem Hubát, Zoárdot és Kadosát küldte ki elfoglalni a Garam és a Nyitra vidékét. Amikor a morvák erős ellenállást tanúsítottak, Bors vezér érkezett erősítésnek. Feltehető, hogy Bars vármegye volt a Bors nemzetség szállásterülete és Bars vára a vezér székhelye.

A vármegye fontosságát mi sem mutatja jobban, minthogy innen indult a Koppány elleni sereg és ebből a megyéből népesítették be Zólyom vármegyét. Ez a terület volt a magyarországi kereszténység egyik fészke: 1075-ben I. Géza Garamszentbenedeken bencés apátságot alapított és 18 birtokot rendelt annak szolgálatára. Az esztergomi érsekség is a 11. század folyamán kapta a Bars vármegyei birtokait. A tatárjárás nem okozott különösen súlyos pusztítást: a dúlás előtt említett 88 helységből mindössze 9 pusztult el végleg. Az újjáépítés után a királyi és várbirtokok nagyméretű eladomá-

nyozása mellett várak építése (Berzence, Saskő) figyelhető meg. A legnagyobb birtokszerző a Hontpázmány nembeli Ivánka fia András lesz, mellette azonban a Széchenyieknek, a Csákok, az esztergomi érsek és a premonstreiek jutnak kiterjedt birtokokhoz. A nemesi vármegyét először 1332-ben említik, ekkor egy Barson kelt kiadvány az ispán mellett 4 szolgabíróról nevez meg.

A 13. század végén a nagy- és középbirtokosok hatalmaskodása kisebb fajta anarchiához vezet, aminek a következménye a vármegye pusztulása lett. III. András halála után ez a jelenség fokozódik: Csák Máté kezébe kerül a vármegye. 1321-et követően a terület az esztergomi érseké lesz, központja pedig Barsról Lévára kerül át. Az Anjouk alatt a legnagyobb birtokosá a Cseh család lép elő, és ekkor indul meg a bányaművelés a vármegyében. Károly Róbert német bányászokat (szászokat és türingiaiakat) hivat be az országba és a felvidéki ércbányászat legkiemelkedőbb pontjává teszi Kőrmöcbányát. A városban 1331-ben kamaraispánságok állítanak fel. Nagy Lajos 1348-as nápolyi hadjárataiban a vármegye jelentős sereggel képviseltette magát. A 14. századot a csendes hétköznapok jellemezték: megindult a bányászat és a kereskedelem fejlődése és virágzása.

Habsburg Albert 1439-es halála után Bars vármegye is – miként az ország túlnyomó része – I. Ulászló mellé állt. Erre Erzsébet királyné (Albert özvegye) Giskra János hadait hívta be, amivel több évtizedes ellenségeskedés vette kezdetét a központi hatalom és a területet uraló husziták között. Tartós megegyezés csak 1461-ben született, ekkor Mátyás rávette Giskrát, hogy adja át a kezén levő várakat. II. Ulászló 1511-ben – pénzszüke miatt – elzalogosította Bars és Nyitra vármegye egy évi jövedelmét Sárkány Ambrusnak. 1542-ben Balassa Menyhárt vette el feleségül Lévai Cseh Gábor özvegyét, hozományul pedig Léva várát

kapta. Ezt 1544-ben ugyan megvédte a töröktől, Salm tábornok 1548-as ostroma ellen azonban már nem tudott mit tenni: Léva Habsburg kézre került. Bár Balassa Menyhárt utóbb átállt I. Ferdinánd pártjára, a Cseh János 1553-as halála után a koronára szállt birtokot azonban mégsem kapta meg. Később Miksa császár Lévat Dobó Istvánnak adta, aki sok gondot fordított a vár megerősítésére. Mivel a vármegye a 17. századra protestánsná lett, Bocskai István nem ütközött különösebb ellenállásba: 1605-ben Dobó megnyitotta előtte Léva kapuit. Nem sokkal később Bethlen Gábort is tárt kapuk fogadták. A vármegye történetén a török is otthagya nyomát: miután 1664-ben Léva és Zsarnóca között vereséget szenvedtek de Souches gróftól, visszavonultukban feldúlták és elpusztították Újbányát és annak német lakosságát. Áldásosnak kevésbé mondható tevékenységük következménye a vármegye nemzetiségi viszonyaiban beálló változás lett: az elpusztított német és magyar lakosság helyét szlovákok foglalták el. 1652-ben újabb török támadás borzolta a kedélyeket, Forgách Ádám érsekújvári főkapitány azonban Vezekény mellett megverte őket. 1678-ban Thököly Imre elfoglalta Saskót, felgyújtotta a garamszentbenedeki apátságot, a Körmöcbányán talált 180 000 aranyból pedig saját pénzt veretett. Ebben az időben Bars vármegyének 3 ura volt: a bányavárosok és a Garam innenső vidéke Lipóthoz, a Garamon túli területek Thökölyhez, a déli területek pedig a törökhöz tartoztak. Bécs felmentésével és Esztergom visszafoglalásával Lipóté lett az egész terület.

A Rákóczi szabadságharc alatt Léva váráért folyt véres harc Bocskai és Schlick csapatai között. A szatmári békével közel két évszázados, küzdelmekkel teli korszak zárult

le. 1782-ben rablóbandák terjedtek el Bars környékén, ezeket csak a szomszédos megyék segítségével tudták leverni. Az 1848-as események átalakították az ősi vármegyét: a rendiség helyébe népképviselőlet és a köztelherviselés lépett. 1849. április 29-én – a dicsőséges tavaszi hadjárat során – Nagysallónál Görgey győzelmet aratott a császári seregeken. A szabadságharc leverése után a vármegye a pozsonyi kerületbe került, és mivel kevés volt a hivatalnok, a régi köztisztviselőket meghagyták állásaikban. 1861-ben gazdasági változás történt: Leidenfrost László bérbe vette az Eszterházy-uradalmat, melynek következtében Léva újra ipari és kereskedelmi központ lett. A későbbi évtizedek legfőbb törekvése a vasutak fejlesztése volt, elsősorban a Garam völgyi vasúté. Ennek a Léva és Garamberzence közti szakaszát 1896 októberében adták át.

A trianoni békeszerződés következtében a vármegye teljes egészében Csehszlovákiához került. Az 1938-as bécsi döntéssel visszakapott csonka Bars vármegyét ugyan Léva központtal összekapcsolták a szintén darab Hont vármegyével, a II. világháború végén azonban a terület végleg Csehszlovákia része lett.

Felhasznált irodalom

- ☞ *Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Bp., 1903.
- ☞ GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* Bp., 1963, Akadémiai Kiadó.
- ☞ NEHLING, KARL: *Comitatus Barsiensis.* München, 1975.
- ☞ *Pallas Nagylexikon.* Bp., 1893.

VINCZE JÓZSEF

